

A demográfiai változás és a munkaerőpiac komplex kapcsolata

Az összlakosság, a gazdaságilag aktív korú népesség és korösszetétele jövőbeni alakulásának a gazdaságra várhatóan gyakorolt hatásai aggodalmat és optimizmust egyaránt kiváltanak. A társadalom előregedésének – a nyugdíjakat feltehetőleg érzékenyen érintő – következményeivel sokszor és sokan foglalkoznak, a demográfiai változások egyéb vonatkozásait viszont sokkal ritkábban elemzik. Ez utóbbi megállapítás érvényes pl. a demográfiai téren előrevetített fejlemények és a munkaerőpiac egyensúlyhiánya közötti komplex kapcsolatot érintő kérdésekre is. A demográfiai változások értelem-szerűen kihatnak a munkaerőpiac jövőbeni alakulására.

Tárgyszavak: munkaerőpiac; demográfiai változás; baby-boom; tőkeszámlás nyugdíjrendszer; felosztó–kirovó rendszer; munkanélküliség.

A munkaerő kereslete és kínálata közötti globális egyensúlyhiány: Keynes-i munkanélküliség

A demográfiai változásoknak a munkanélküliség színvonalára gyakorolt hatásvizsgálata egyet jelent a demográfiai téren bekövetkező módosulásoknak a munkaerő keresletét és kínálatát befolyásoló relatív hatáselemzésével. Bizonyosra vehető, hogy az 1960-as évek óta a munkaerő-kínálatban tapasztalt rendszeres növekedés – az ún. baby-boom – hosszan tartó időszaka gyorsuló ütemben közeledik a végéhez, és a legjobb esetben is stabilitásnak vagy gyenge visszaesési irányzatnak adja át a helyét. E demográfiai fordulatnak a vállalatok munkaerő-keresletére gyakorolt hatáselemzése összetettebb feladat. Első közelítésben a népesedés egyszerű hatást gyakorol a javak és a szolgáltatások keresletére. Ha feltételezzük, hogy minden egyén fogyasztása azonos, akkor azal lehet számolni, hogy a lakossági összfogyasztásra fordított kiadások növekedési ütemének lassulása arányban áll az összlakosság lélek-

szám-gyarapodás ütemének mérséklődésével. Ha utóbbi tényező ütemcsökkenése kevésbé gyors, mint az aktív népesség növekedési ütemének lassulása – ami az elkövetkező évtizedekre valószínűsíthető jelenség –, akkor növekszik az egy-egy aktív kereső által támasztott kereslet. Ha fokozódik a munka termelékenység, akkor a javak kereslete és a munkaerő kínálata növekedési ütemében tapasztalható eltérés kedvezően hat a munkanélküliség alakulására. Csak ha a munkanélküliség beleütközik tovább vissza már nem szorítható, saját minimumszintjébe, akkor vezet ez a fajta nyomás a javak keresletének korlátozásához. Amíg e minimum elérése nem történik meg, *a várható negatív irányú demográfiai fordulat kedvező a foglalkoztatottsági ráta jövőbeni alakulására nézve.*

Kérdés, hogy a népesség életkori összetételének a fogyasztás szerkezetére gyakorolt hatása módosítja-e ezt az érvelést? Természetes annak feltételezése, hogy a demográfiai téren bekövetkező változások egyidejűleg jelennek meg a munkaerő keresletének ágazati újraelosztásában, ám esetleg a munkaerő iránti kereslet globális színvonalának változásában is, ha a társadalom elöregedésének folyamata fokozza az élők munkára intenzívebb szolgáltatások iránti keresletét. Ennek ellenére a népesedésnek a kereslet összetételére gyakorolt hatásai viszonylag gyengék. A fogyasztás szerkezetének hosszú távú alakulását befolyásoló legfőbb meghatározókat ugyanis a technológiai változásokban kell keresni, amelyeknek egyidejűleg vannak jövedelmi kihatásaik (a műszaki fejlődés növeli a társadalom globális jövedelmét, ami az összbevételeken belül csökkenti az alapvető szükségletek kielégítésére fordított kiadások részarányát), valamint a relatív árakra gyakorolt hatásai (a technika fejlődése az egyes ágazatokban nem azonos ütemben halad előre, és ez szintén módosítja a kereslet szerkezetét). Ezekhez a jelentős súlyú irányzatokhoz képest *a népesség alakulásának a kereslet összetételére gyakorolt hatása inkább nevezhető tehát másodlagosnak.*

A jövedelem megoszlása a fogyasztás és a megtakarítás között

Elemzők többnyire azt feltételezik, hogy a megtakarítási szokások az életkorral együtt változnak. Klasszikus elméleti feltételezés szerint a fiatal munkavállalók jövedelmüknél többet fogyasztanak (szerény a megtakarítási rátájuk), amíg az idősebb munkavállalók ezzel ellentétes magatartást tanúsítanak. Az inaktivitás időszaka a pénzügyi tartalékok felélésével jár. Ha ez a hipotézis érvényes, akkor az összlakosságon belül a nyugdíjasok arányának a megnövekedésével negatív hatást kell gya-

korolnia az összesített megtakarítási rátára. Ez a feltételezés azonban leegyszerűsítő és több ponton is módosításra szorul. Ha a megtakarítások csökkenése rövid távon előnyös lehet is a gazdasági tevékenységre és a foglalkoztatásra, hosszú távon legjobb esetben is semleges hatású: minthogy csökkenti a felhalmozást, egyidejűleg rontja a termelés és a foglalkoztatottság kilátásait. Az életciklus-elmélet inkább megfelel az egyének aktív évei során félretett, befizetett tőkehozadékanak folyósításán alapuló ún. tőkeszámlás nyugdíjrendszernek, vagyis olyan szisztémának, amelyben mindenki saját nyugdíja pénzügyi fedezetének biztosítása érdekében folytat aktív évei során előtakarékoskodást. Az ún. felosztó-kirovó rendszerben viszont a társadalombiztosítási járulékbefizetések játszanak a megtakarításokhoz hasonló szerepet, mivel elhalasztott jövedelmet testesítenek meg. A társadalom öregedési folyamatának a megtakarítási tevékenységre gyakorolt negatív hatása tehát vitatható, és legfeljebb hosszú távon bizonyulhat érvényes megállapításnak. Ezért a *nyugdíjasok összlakosságon belüli részarányának növekedése a megtakarításokban nem a várt szerkezeti hatást idézi elő, azaz nem vezet az adott országra jellemző megtakarítási ráta mérséklődéséhez*. A vállalatok előre számolhatnak azzal, hogy a demográfiai növekedés ütemének lassulása korlátozza majd piaci értékesítési lehetőségeiket, következésképpen jó előre visszafogják beruházásaikat. Ebben az esetben a demográfiai sokkhatás az általános gazdasági tevékenység csökkenését és a foglalkoztatottsági helyzet rosszabbodását (nem pedig javulását) is előidézheti.

Klasszikus egyensúlyhiány: a bérek alakulását meghatározó mechanizmusok szerepe

A Keynes-i alapértelmezés, amely csak mennyiségekkel érvel, nem garantálja tehát, hogy negatív irányú demográfiai fordulat lehetővé teszi a foglalkoztatottsági ráta javulását. Ám mi a helyzet, ha az árak és a bérek kiigazító mechanizmusait és/vagy a túlságosan magas bérszínvonalhoz köthető klasszikus munkanélküliség hipotézisét is tekintetbe vesszük?

Abból lehet kiindulni, hogy a munkaerő-kínálat csökkenése ex ante a munkanélküliek számának az előbbinek megfelelő mérvű csökkenését idézi elő. Ez a reálbérek emelkedését vonja maga után, ami csökkenti a vállalatok munkaerő-keresletét. Ex post a munkanélküliség csökkenésének mértéke elmarad a munkaerő kínálatának mérséklődésétől. A foglalkoztatottságra gyakorolt ilyen hatás annál markánsabb, minél jelentő-

sebb béremelésekre kerül sor. Határesetben, amikor a béreket azonnal kiigazítják, a vállalatok munkaerő kereslete ugyanolyan mértékben csökken, mint a munkaerő kínálata, a munkanélküliség aránya tehát változatlan marad. Ennélfogva a béркиigazítások természete és mértéke közép- és hosszú távon a munkanélküliségi ráta elemzésének kulcsfontosságú tényezője.

Az egyensúlyi munkanélküliség modelljei és a piaci tökéletlenségek

Az árak és a bérek tökéletes rugalmasságát feltételezve, a munkanélküliséget csakis a munkaerőpiac tökéletlenségei okozhatják (a munkavállaló és a vállalat közötti információáramlás aszimmetriája, elbocsátási kényszerek, kollektív bértárgyalások). E tökéletlenségek egyfajta járadékot generálnak, amit a munkavállalók szereznek meg úgy, hogy a bérek a versenyszféra egyensúlyi szintjénél magasabban kerülnek rögzítésre. Ekkor „egyensúlyi munkanélküliségről” lehet beszélni. Munkanélküliség a bérek tényleges merevségéből is származhat. Ez bizonyos ösztönzést jelent egyfajta reálbérszint elfogadása tekintetében. A munkanélküliség egyébként különféle sokkhatásokból ered, amelyek minden gazdaságot érintenek. Ilyenek: a reálkamatok emelkedése, a műszaki fejlődés, az élőmunka termelékenység-növekedési ütemének lassulása (Európában), a munkanélküli-segélyek emelése, az elbocsátások költségeinek, a bérekre kivetett adók, a minimálbér összegének alakulása, az olajválságok. A munkaerőpiac működésének e típusai makrogazdasági szinten egyszerű formában jeleníthetők meg: a munkavállalók által elfogadott reálbér a munkanélküliség meghatározott szintjével jár együtt, mivel az előbbi magasabb a munkaerő-keresletet és -kínálatot egyensúlyba hozni képes reálbérszintnél. Itt tehát a reálbérek szintje a munkanélküliség szintjéhez kapcsolódik. Ezekben a modellekben a munkaerő kínálatának csökkenése a munkanélküliség ex ante mérséklődésében fejeződik ki. Természetesen előfordulhat, hogy a munkavállalók csakis magasabb reálbér felkínálása esetén állnak munkába. A munkanélküliség alakulására ex post gyakorolt hatás a vállalatok munkaerő iránti keresletének jellegzetességeitől és a munkavállalók által kért bér összegétől függ. Az egyensúlyi munkanélküliség modelljeiben a munkavállalók által elfogadott bér a vállalatok – amelyek profitjuk maximumának elérésére törekednek – és a munkavállalók vagy képviselőik közötti tárgyalási folyamat eredményeként alakul ki. Ily módon a reálbérszintet részben a vállalatok munkaerő kereslete alakítja. A reálbér – a munka átlagos vagy határter-

melékenységéhez történő – indexálásának foka meghatározza e bérmozgások mértékét. A munkaerő-kínálat csökkenésének a munkanélküliség alakulására gyakorolt nettó hatása nem egyértelmű. Mindazonáltal *a priori* gyengének minősíthető, mivel az ilyen típusú munkanélküliség fő meghatározó tényezői a különféle piacok működésének tökéletlenségeiben lelhetők fel. Csakis az intézményi vagy a szabályozást érintő reformok, illetve még inkább az ösztönző mechanizmusok tökéletesítése befolyásolhatja a munkanélküliség szintjét. Az OECD országaiban jellemző bérszínvonalak összevetését célzó ökonometriai becslések azt mutatják, hogy a reálbérek alakulásának az élők munkáinak átlagos termelékenységéhez történő indexálása, a közöttük létrehozott index-kapcsolat tökéletlen megoldás. A bérszínvonal és a munkanélküliség szintje közötti kapcsolat csak egy bizonyos szinttől kezdi éreztetni hatását. Közben pedig átadhatja helyét középtávon ható, eltérő természetű dinamizmusoknak.

Utó-, illetve elhúzó hatás vagy a kitartás mechanizmusai

Európában az 1990-es évek óta magas munkanélküliségi ráta fennmaradása másfajta magyarázatokat hívott életre, amelyek közös vonása a kitartás mechanizmusaira történő összpontosítás. Ez a helyzet pl. az insider/outsider (bent, azaz állásban lévők/kívül rekedtek) elmélettel, ami a munkaerőpiac tökéletlenségeiből fakadó, a munkahellyel rendelkezők és a kívül rekedt többiek közötti különbségtételen alapul. E tökéletlenségek olyan mértékűek, hogy a bent lévőket nem lehet a vállalat számára jelentkező költség nélkül kívülállókval helyettesíteni. Gazdasági fellendülés idején a bent lévők a munka termelékenységében elért növekményt meghaladó mértékű béremelésben részesülnek. A gazdasági megélénkülés időszakát tehát főként a bérek emelkedése és kevés új munkahely teremtése jellemzi. Növekedési periódusban a munkanélküliség szerény mértékben csökken. Gazdasági visszaeséskor viszont a vállalatok a recesszióhoz igazítják a foglalkoztatottak létszámát. Rövid távon a munkanélküliség nem csökkenhet túlságosan gyors ütemben. Középtávon a munkanélküliség alakulása attól a sebességtől függ, amellyel a gazdaság a teljes foglalkoztatottság szintjéhez (vagy az egyensúlyi munkanélküliséghez) konvergál.

Az állásban lévők és a kívül rekedtek közötti különbségtétel nem az egyetlen lehetséges magyarázata a munkanélküliség középtávú fennmaradásának. A munkanélküliek motiválatlansága és szakképzettségének hiánya is előidézhetheti a tartós utóhatás-jelenséget. Ha egy munkavállaló

túlságosan sokáig marad állás nélkül, fokozódó mértékben veszíti el kapcsolatát a munkaerőpiaccal. Ebben a modell típusban az átmeneti sokkoknak tartós hatása van, mivel a kezdeti egyensúlyhiány megváltoztatja a gazdasági élet szőben forgó szereplőinek (insider-ek, tartósan munkanélküliek) magatartását, ami tartósítja az egyensúlytalanságot. Ezek a hatások azonban nem szimmetrikusak (ebből ered az utóhatás tartóssága). Az insider/outsider modell megfelel a bérek/a béreket előnyösen érintő munkaerő-felvételek közötti önkényes választásnak. A munkanélküliség alakulásának a munkaerő-kínálat visszaeséséhez viszonyított dinamikája az ún. kitartási mechanizmusoktól függ. Egyrészt a kívül rekedtek száma fokozza a bent lévők ama képességét, hogy bér-emelésben részesüljenek. Másrészt a munkanélküliség átlagos időtartama csökken, ami javítja a kívül rekedtek álláskeresési esélyeit (szak-képzettségük még megfelel a változó igényeknek, motiváltságuk érintetlen marad, és ezt a potenciális munkáltatók is figyelembe veszik). Mindezt fokozza a bent lévők és a kívül rekedtek közötti versenyt. Megjegyzendő: az utóhatás következményeinek fennállása esetén *a népesség demográfiai okokból bekövetkező visszaesését a legjobb esetben is a munkanélküliség progresszív csökkenése kísérheti.*

A Phillips-görbe és a bérek merevsége

A bérszínvonalak egyenértékűségének meghatározására vonatkozó becsléseket a munkaerőpiacon tapasztalható feszültségekhez való lassú alkalmazkodás jellemzi. A Phillips-görbe a bérek merevségének alternatív bemutatására szolgál, kapcsolatot teremtve a bérek növekedési üteme és a munkanélküliség színvonala között. Itt a munkaerőpiac tökéletlenségeinek és a bérek alakulásának – inkább ad hoc jellegű – modellezéséről van szó. E görbét tehát úgy kell tekinteni, mint makrogazdasági összefüggést, ami a munkaerőpiac állapotának függvényében megközelítőleg képes számot adni a munkavállalók és a munkáltatók közötti erőviszonyokról. A demográfiai fejlemények, már ami volumenüket illeti, egyáltalán nincsenek hatással a munkanélküliség hosszú távon jellemző színvonalára. A gazdaságilag aktív korú népesség lélekszám-növekedési üteme lassul és ennek a középtávú munkanélküliségre gyakorolt hatása pedig attól függ, hogy a bérek és az árak mennyire merevek. Amikor az árak és a bérek eléggé rugalmasak, akkor a középtávú munkanélküliséget alapvetően a munkaerő-piaci szabályozások alakítják. A demográfiai fejlemények tehát csak közvetett hatást képesek kifejteni. *Ha viszont az árak és a bérek merevek, akkor az aktív népesség lélek-*

szám-növekedési ütemének lassulását a középtávú munkanélküliség érezhető csökkenése kísérheti. Mivel az árak és a bérek igen tökéletlen módon válaszolnak a piaci egyensúlyhiányokra, a munkaerő kínálatának csökkenése mérsékli a munkaerő piacán a takarékoskodást. Az elhúzó-dó utóhatás jelensége pedig a munkanélküliség mérséklődése irányába mutató teljes vagy részleges merevséget vált ki. Utóbbi esetben a munkanélküliség visszaszorulásának üteme a munkanélküliségi ráta középtávú csökkenésének jelentős tényezője.

A gazdaságilag aktív korú népesség életkor szerinti összetételének torzulásai

A fiatalok és az idősebbek munkanélkülisége: eltérő logikák

Az aktív korúak közül a fiatalok munkanélkülisége több forrásból ered: létezik egy ún. sorban állási hatás, amit a bent lévők/kívül rekedtek mechanizmusai magyaráznak. Emellett a fiatalok jobban ki vannak téve a sokkhatásoknak (ők az utolsók, akik bejutnak, felvételt nyernek és az elsők, akiket kitesznek állásukból); végül, főként a fiatal munkavállalók azok, akik idősebb sorstársaiknál inkább elszenvedik – szakmai tapasztalataik hiánya miatt – a túlzottan magas munkaerőköltségek negatív hatásait. Az USA-ban pl. a minimálbér 10%-os emelése a fiatalok foglalkoztatását kb. 2%-kal csökkentette és nem járt semminemű, szignifikánsnak nevezhető hatással az idősebb munkavállalók munkaerőpiacára. Ugyanezt a hatást Európára, sőt az OECD térségére is bizonyították. Utóbbiban a minimálbér mértékének makrogazdasági hatása elhanyagolható volt, viszont szignifikáns módon befolyásolta negatívan a fiatalok, főként a szakképzetlenek foglalkoztatását.

Az idősebbek munkanélkülisége más logika szerint alakul. A gazdaságilag aktív korú idősebb munkanélküliek csak ritkán találnak ismét állást, mert kisebb a mobilitásuk és a rugalmasságuk, bérigényeik pedig gyakran túlzottan magasak. Ebből következően sokan közülük egyszerűen azt a megoldást választják, hogy kilépnek az aktív népesség sorából. Ez a fajta döntés nem tükröződik a munkanélküliségi rátákban, hanem a foglalkoztatottság, a gazdasági aktivitás mértékében. Meghatározó módon hat e jelenségre a nyugdíjak összege és az egészségügyi problémák, az öregségi járadék mértéke, az előnyugdíjba vonulás mechanizmusainak létezése, végül az általános munkanélküliségi helyzet, ami elbátortalanítja a munkavállalók idősebb generációját az álláskeresés tekintetében. Mindezekon felül a munkaerő iránti kereslet és a mun-

kaerő kínálata közötti meg nem felelés markánsabban jelentkezik az idős munkavállalók esetében. Végül megjegyzendő, hogy a szakmai tevékenység, az életpálya befejezése alapvetően megváltozott: Franciaországban a jelenleg 60–64 év közöttiek 15%-a ún. előnyugdíjba ment, háromnegyedük 3 évnél hosszabb időt töltve előrehozott nyugállományban; ezen kívül 1992-ben minden harmadik, gazdasági okból bekövetkezett elbocsátás 50 évnél idősebb munkavállalót érintett.

Egy korcsoport lélekszáma és munkanélküliségi rátája közötti kapcsolat

A demográfiai változások indirekt módon is kihathatnak az életkor szerinti munkanélküliségi rátákra. A neoklasszikus növekedési modell azt vetíti előre, hogy az aktív korú népesség lélekszám-növekedési ütemének emelkedése csökkenti a tőke fajlagos élők munkára igényét, ami növeli a kamatokat és csökkenti a béreket. Ebből a munkanélküliség fokozódása következhet. 15 országban vizsgálva a munkanélküliség alakulását, kutatók úgy találták: *a fiatal munkavállalók korcsoportja relatív méretének növekedése – 0,5-höz közeli elaszticitással – fokozza e korcsoport más korcsoportokéhoz viszonyított relatív munkanélküliségét.* Több ország adatait és idősorokat felhasználva lehetővé válik a külső makrogazdasági sokk hatásainak kiküszöbölése. A relatív munkanélküliségi ráta használata ugyanakkor megakadályozza a ténylegesen ható mechanizmus (azaz a fiatalok munkanélküliségének növekedése vagy az idősebb korú aktív népesség állástalanságának csökkenése) egzakt meghatározását. Egy másik kutatás, amely csak az USA adatainak elemzésén alapult, úgy találta, hogy az aktív korú népességben belül a fiatalok részarányának 1%-os növekedése az aktív korú fiatalok munkanélküliségi rátájának 1%-os, míg az idősebbekének 2%-os csökkenését vonja maga után. Ezek a nagyságrendek igen magasak. Az eredményt a munkaerőpiac működése súrlódásainak figyelembe vételével magyarázzák. A fiatalok aktív népességben belüli részarányának növekedése fokozza a piac „kötetlenségét”, ezáltal ösztönözve a foglalkoztatást. A különböző kutatási eredmények közötti eltérések okaként az elemzők a nemzetközi tőkemozgások hatásaira is felhívják a figyelmet, amelyek megsemmisítik az összetorlódás/felhígulás hatásmechanizmusát (azt, hogy a tőke/élők munkára arány nem szükségképpen a demográfiai fejleményekkel párhuzamosan változik). A különböző korosztályokat nem lehet egymástól függetleneknek tekinteni: kereszthatások léteznek ugyanis

közöttük, amelyek nagyságrendje – úgy tűnik – összevethető a közvetlen hatásokéval.

Az életkor előrehaladásával és a munkaviszony hosszával arányosan emelkedő javadalmazás

Javadalmazásukat tekintve egyenlőtlen bánásmód tapasztalható a fiatalok és az idősebbek tekintetében. A munkavállalókat szakmai pályájuk kezdetén a termelékenységük által indokoltnál előnytelenebbül honorálják, az idősebbek esetében viszont fordított a helyzet, azaz termelékenységüknél magasabb szintű anyagi elismerésben részesülnek. A humántőke-elmélet mind szorosabb függvénykapcsolatot tételez fel a bérek és az életkor előrehaladása között a szakmai tapasztalat, a rutin hatásai miatt. Végül az ún. szenioritási modellek e jelenséget azzal a szándékkal magyarázzák, amellyel a fiatal munkavállalókat igyekeznek arra ösztönözni, hogy tartsanak ki munkahelyükön és tevékenységük legyen hatékony annak reményében: később e magatartásuk meghozza majd gyümölcsét. Az életkor előrehaladásához kapcsolódó erőteljes bérnövekedés elszakad a termelékenység fokozódásának mértékétől. A reálbéreknek ez a fajta növekedése, amit nem képes ellensúlyozni a legfiatalabb munkavállalóknak fizetett javadalmazás csökkenése, az inflációs nyomás erősödéséhez, vagy az egységnyi élők munkára reálköltsége és a munkavállalók életkora közötti kapcsolat megkérdőjelezéséhez vezethet, nem nélkülözve a társadalmi következményeket (nyugállományba vonulás stb.). A vállalatok profitrátáját a lakosság előregedése érzékenyen érinti: 2040-ig az kb. egyharmadával csökken. Profitrátájuk megőrzése érdekében a vállalatok tehát jövedelempolitikájuk felülvizsgálatára kényszerülnek. Ha a cégek a munkaerő öregedésére a szóban forgó kapcsolat lazításával, illetve megszakításával válaszolnának, akkor számítani lehetne a fiatal munkavállalók javadalmazásának jelentős (termelékenységi színvonalukat megközelítő szintre történő) felértékelésére és az idősebb alkalmazottak bérének csökkentésére. Az előregedés tehát alkalmassá válhat a szenioritásra épülő bérezési politika megváltoztatásának kikényszerítésére. Empirikusan vizsgálódva azonban az életkornak a bérekre gyakorolt pozitív hatását nem mindenki fogadja el. Az OECD tanulmányai kimutatták, hogy a maximális keresetet általában 50-55 éves kor között érik el a foglalkoztatottak, amikor 40%-kal keresnek többet, mint a pályakezdők és 10%-kal többet, mint az 55 évesnél idősebbek. Az életkor előrehaladását premizáló bérezési rendszerben az említett prémium mértéke az elmúlt 20 évben fokozódott. Az OECD országa-

iban az életkornak a bérekre gyakorolt pozitív hatása a képzettség szintjével együtt egészen 50 éves korig növekszik, 50 éven felül azonban már negatívvá válik e kapcsolat.

A bérek és egy-egy korcsoport mérete

Az életkor szerinti összetétel, szerkezet okozta hatáson kívül létezik egy-egy korosztály abszolút „méretének” a bérekre gyakorolt hatása is. Változatlan termelési hozamot feltételezve, adott korosztály lélekszámának növekedése mechanikusan vonja maga után e korcsoport bérezésének csökkenését. Ezt az USA tekintetében empirikus módon sikerült bizonyítani: adott korosztály lélekszámának 10%-os növekedése 9%-os bércsökkenést idéz elő a középfokú és 4%-osat a felsőfokú végzettségűek körében. Kimutatták, hogy e hatások a szakmai tapasztalat mennyiségének függvényében mérsékeltebbek. Az idősebb munkavállalók ezért kevésbé érzékenyek annak a korosztálynak a méretére, amelyhez tartoznak, mint a fiatalabbak. Ezt az idősebbek munkanélküliségének sajátosságaival, vagy azzal lehet magyarázni, hogy az előrehaladottabb életkorú munkavállalók egymás között kevésbé helyettesíthetőek, mint a fiatalabbak, mivel szakmai tapasztalatuk jobban individualizálja őket. E hatások nem hagyhatók figyelmen kívül, még ha gyengébbek is, mint azok a bérkülönbségek, amelyek attól függnek: mely ágazatban tevékenykedik az illető munkavállaló, illetve milyen nemű. A bérszínvonal és az adott korosztály abszolút mérete közötti e korreláción felül úgy tűnik: a munkavállalók relatív bérkülönbségei annak a korcsoportnak a relatív méretére vezethetők vissza, amelyhez tartoznak. Egy kutatás eredménye szerint adott korosztály relatív mérete és ugyanennek a korosztálynak a relatív bérszínvonala között 2,9 a rugalmassági mutató. Egy másik tudományos munka arra az eredményre jutott, hogy az USA-ban a lakosság életkor szerinti megoszlását jellemző piramis alakulása magyarázza a szakmai tapasztalatot honoráló prémium alakulását, illetve azt, hogy a magasan képzettek többlettuttatásban részesülnek. Adott korosztály relatív méretének e korosztály béreire kifejtett hatásai nemzetközi szinten is felismerhetőek. Ugyanakkor adott korosztály relatív méretének a relatív bérekre gyakorolt hatásai az életkorral csökkenni látszanak.

A jövőben az előregedő társadalmak komoly dilemmával találják magukat szembe. Ki kellene tolni, fel kellene emelni a nyugdíjkorhatárt, hogy meghosszabbodjék a járulékbefizetési időszak. Abban az esetben, ha továbbra is fenntartják az életkor előrehaladását honoráló jövedelempolitikát, a vállalatok arra kényszerülnek, hogy a lehető leghamarabb

megszabaduljanak idős munkavállalóiktól. Az ilyen jövedelempolitikával való felhagyás viszont a munkavállalókat készítetné arra, hogy minél korábban éljenek a nyugdíjba vonulás lehetőségével.

Mobilitás, szakképzettség és termelékenység: milyen kapcsolatban vannak az életkorral?

A munkavállalók földrajzi értelemben vett mobilitása lehetővé teszi a sajátos, egy adott régiót vagy ágazatot érintő sokkok hatásának mérséklését. *Mind földrajzi, mind szakmai értelemben a fiatal munkavállalók mobilitása nagyobb, mint az idősebbeké.* A földrajzi mobilitást negatívan befolyásolja az ingatlanjainak birtoklása. A fiatalok ritkábban ingatlan tulajdonosok, mint az idősebbek, és ritkábban családosok. Kereseti viszonyaik a szakmai tapasztalat hiánya miatt gyakran gyengének mondhatók, ennél fogva idősebb munkatársaiknál kevésbé vonakodnak attól, hogy tevékenységi kört változtassanak. E megállapításokat kutatás is igazolta, amelyben kimutatták, hogy *a gazdaságilag aktív népességben belül a fiatalok részarányának 1%-os emelkedése az új munkahelyek teremtetéséhez 0,8%-kal, amíg a már létező munkahelyek megszüntetéséhez 0,7%-kal járul hozzá.* Minél több fiatalból áll tehát a munkaerőpiac, az annál „mozgékonyabb”, illetve „kötetlenebb”. Ez az eredmény (és a hozzá tartozó elmélet) egyébként érvényes a munkaerőpiac szegmენტáltságának hiánya esetén is (vagyis akkor, ha a fiatalok és az idősebbek tökéletesen helyettesíthetők egymással a vállalatok számára). Ilyenkor csak arra kell tekintettel lenni, hogy időre van szükség ahhoz: adott munkavállaló személyes jellemvonásai és munkájának követelményei között sikerüljön kellő összhangot találni.

A *mobilitás* nemcsak földrajzi vagy horizontális lehet, hanem *vertikális* is (előléptetések, felelősségteljes állások elnyerése). *Előregedő társadalmakban* számolni kell annak kockázatával, hogy *a felső szintek túlnépesedése miatt lelassul e vertikális mobilitás* (az életkor előrehaladásával automatikusan együtt járó előléptetések gyakorlata egyébként Franciaországban több ágazatban már problémákat okoz). Sok fiatal érvényesülési, szakmai előrejutási lehetőség hiányában ezért kilép munkahelyéről vagy csak kisebb erőfeszítéseket tesz karrierjének építése érdekében. *A vezetői posztok telítettsége sok fiatal munkavállalót készítet arra, hogy vállalkozóvá válják, ami pozitív következményekkel jár a foglalkoztatottságra és a termelékenységre.* Az egymást követő generációk pedig egyre képzetebbek: a tanulmányok időtartama megszakítás nélkül növekszik.

A termelékenység és az életkor közötti kapcsolat mégis kétértelmű: a szakmai gyakorlat hossza ellentétben áll azzal a ténnyel, hogy a fiatal munkaerő megfelelése az újonnan születő mesterségek támasztotta követelményeknek magasabb fokú. A társadalom elöregedésének a termelékenység alakulására gyakorolt negatív hatása az új technológiák bevezetésének gyorsaságával együtt fokozódik. Gyors és tartós műszaki fejlődés esetén tehát az idős korú népesség hátrányt jelent alkalmazkodóképességének hiánya és szakmai tapasztalatainak meg nem felelése miatt. Az idősebb foglalkoztatottak termelékenységcsökkenésének bizonyítására felhozott egyéb érvek között gyakran hivatkoznak a készségek és a képzettségek elértéktelenedésére. A szakképzettség és az életkor közötti kapcsolatot bonyolítja a folyamatos tanulás követelménye: a képességekre megállapított normák léte minden munkavállalót – életkorától függetlenül – arra kötelez, hogy azok teljesítési képességének folyamatosan birtokában legyen. A legidősebb munkavállalók képességeinek elértéktelenedése tehát erősen összefügg az egész életen át tartó tanulás hiányával. Folyamatos képzés nélkül a szakképzettség fokával együtt növekvő anyagi elismerés a fiatal munkavállalók számára jelent előnyt és leértékeli az idősebbek helyzetét. A jelenkor gazdaságai egyre inkább az emberi tényezőre és a tudásra építenek: ez az OECD szerint a szakképzetlenek körében kielezi az idősek „foglalkoztathatóságának” problémáját. Ezzel ellentétben: a tudásra építő szakmákban az idősödés a jövőben nem okoz majd hátrányt.

Összeállította: Nagy Károlyné

Cadiou, L.; Genet, J.; Guérin, J.-L.: Changements démographiques et marché du travail: des liens complexes. = Problèmes Économiques, 2003. 2823. sz. szept. 17. p. 8–15.

Institut national de la statistique et des études économiques. = Économie et Statistique, 2002. 355–356. sz. internet: www.insee.fr

Queles relation entre économie et démographie? = The Economist, 2002. dec. 7. p. 29–30.

Financement des retraites: la solution passe par l'immigration et la natalité. = Mouvements, 2002. 20. sz. márc.–ápr. p. 7–11.